
ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1974-2004)

Ο ΕΡΓΑΤΙΚΟΣ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΕΡΓΟΔΟΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ

Βάλια Αρανίτου, διδάσκουσα στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Οι εθνικές εργοδοτικές ενώσεις τα τελευταία χρόνια βρίσκονται στο επίκεντρο των κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων και μάλιστα με τρόπο αυτοτελή, χωρίς, δηλαδή, τη συνήθη βοήθεια από τα πολιτικά κόμματα¹. Οι δραστηριότητες, οι πρωτοβουλίες, η θεσμική αναγνώριση που απολάμβαναν οι εργοδοτικές οργανώσεις δεν προδίδανε φυσικά αυτή την εικόνα, ιδιαίτερα αν λάβει κανείς υπόψη του την υποχώρηση της συνδικαλιστικής πυκνότητας του εργατικού κινήματος, η οποία, αν βρισκόταν σε αντίθετη τροχιά, θα είχε λειτουργήσει συσπειρωτικά για τους εργοδότες².

Τι εννοούμε, όμως, με τον όρο της ενίσχυσης του ρόλου των εργοδοτικών οργανώσεων; Η ενίσχυση δεν έχει την έννοια ούτε της οργανωτικής ενδυνάμωσης –της

1. R. Clogg (1981), *Greece in the 1980s*, Macmillan, Λονδίνο· R. Clogg (1991), *Greece 1980-89: The populist decade*, Macmillan, Λονδίνο· O. Lanza και K. Lavdas (2000), "The disentanglement of interest politics: Business associability, the parties and policy in Italy and Greece", στο *European Journal of Political Research*, τχ. 37, Kluwer Academic Publishers, Ολλανδία, σσ. 203-235· N. Μουζέλης (2002), *Για έναν εναλλακτικό τρίτο δρόμο. Αναστοχαστικός εκσυγχρονισμός και τα αδιέξοδα της σκέψης του A. Giddens*, Θεμέλιο, Αθήνα· Δ. Χαραλάμπης (1989), *Πελατειακές σχέσεις και λαϊκισμός. Η εξωθεσμική συναίνεση στο ελληνικό πολιτικό σύστημα*, Εξάντας, Αθήνα.

2. Σχετικά με την εξέλιξη της συνδικαλιστικής πυκνότητας στην Ελλάδα και σύμφωνα με μια μελέτη δεδομένων σχετικών με το Ευρωπαϊκό Συνδικαλιστικό Κίνημα, η Ελλάδα ανήκει σε μια ομάδα χωρών (Μ. Βρετανία, Ιταλία, Ιρλανδία, Αυστρία, Ολλανδία, Ελβετία) στις οποίες η συνδικαλιστική πυκνότητα μειώθηκε περισσότερο από 10% μεταξύ 1975 και 1995 (βλ. B. Ebbinghaus and J. Visser (1999), «When Institutions Matter. Union Growth and Decline in Western Europe, 1950-95» στο *European Sociological Review* 15(2), σσ. 135-158. Πιο συγκεκριμένα, τα συνδικάτα στην Ελλάδα έχασαν περισσότερο από το 17% των μελών τους μεταξύ 1989 και 1997. Η συνδικαλιστική πυκνότητα έπεσε από 30% το 1989 σε λιγότερο από 25% το 1997, στο N.D. Kritsantonis (1998), «Greece: the maturing of a system» στο A. Ferner & R. Hyman (eds.), *Changing Industrial Relations in Europe*, Oxford, Blackwell, σσ. 504-528.

αύξησης, δηλαδή, του αριθμού των μελών τους– αλλά ούτε και της οικονομικής ενδυνάμωσης. Στην παρούσα ανάλυση υποστηρίζεται ότι οι εργοδοτικές οργανώσεις στην Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 αποκτούν μεγαλύτερο ειδικό βάρος στην ελληνική κοινωνία αλλά και στο ελληνικό πολιτικό σύστημα γενικότερα, τόσο σε σχέση με την προ του 1990 περίοδο όσο και σε σχέση με τα συνδικάτα. Τα τελευταία, όπως υποστηρίζεται στην παρούσα μελέτη, τέθηκαν σε μια αντίστροφη τροχιά ουσιαστικής «αποδυνάμωσης». Πιο συγκεκριμένα, οι οργανώσεις των εργοδοτών έχουν διευρύνει σημαντικά τη νομιμοποίηση: α) του λόγου τους, β) των στρατηγικών τους επιλογών, γ) του κύρους και της βαρύτητάς τους ως οργανώσεις στο γενικότερο δημόσιο διάλογο. Με άλλα λόγια, οι εργοδοτικές οργανώσεις αναβαθμίζονται στην κοινωνία και στο πολιτικό σύστημα· αναβαθμίζονται δε ακόμη και σε συμβολικό επίπεδο.

Ποιοι είναι, όμως, οι παράγοντες εκείνοι που συνέβαλαν στην ενδυνάμωση του ειδικού βάρους των ελληνικών εργοδοτικών οργανώσεων στο ελληνικό πολιτικό σύστημα; Πέρα, φυσικά, από την ηγεμονική κατίσχυση των αγοραίων-καπιταλιστικών αξιών, η ενίσχυση αυτή είναι το αποτέλεσμα τριών παραγόντων: α) της άμεσης ή/και έμμεσης βοήθειας που είχαν οι εθνικές οργανώσεις των εργοδοτών από τους ευρωπαϊούς εταίρους τους και τις υπερεθνικές οργανώσεις³. Οι εθνικές εργοδοτικές οργανώσεις δεν συμμετέχουν *εθιμοτυπικά* στις αντίστοιχες υπερεθνικές ενώσεις. Τουναντίον μάλιστα, πρόκειται για ενεργή συμμετοχή τόσο εκπροσώπων των αιρετών μελών των διοικήσεων των εθνικών εταίρων σε προγραμματισμένες ή και έκτακτες συναντήσεις στις Βρυξέλες όσο και με τη –σε συστηματική βάση–δραστηριοποίηση των εμπειρογνομόνων των οργανώσεων σε ομάδες μελέτης ανά θεματική ενότητα. Το τελευταίο δε διευκόλυνε σημαντικά στην έγκαιρη και «έγκυρη» πληροφόρηση αλλά και στη διαμόρφωση γνώμης των εθνικών οργανώσεων σχετικά με τους υπό συζήτηση Κανονισμούς και Οδηγίες, οι οποίες στη συνέχεια πρόκειται να τεθούν σε διάλογο και σε εθνικό επίπεδο, β) της, ως ένα βαθμό, αύξησης της «πρόσβασης» των οργανώσεων αυτών στα βασικά θεσμικά όργανα της Ε.Ε. (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Συμβούλιο Υπουργών)⁴. Η συστηματική –πολύ συχνά θεσμοθετημένη– συμβολή των εθνικών εργοδοτικών οργανώσεων στην επεξεργασία και στη διαμόρφωση Κανονισμών και Οδηγιών δημιουργεί τις προϋποθέσεις αύξησης της «πρόσβασης» (access) των οργανώσεων αυτών στα βασικά θεσμικά όργανα τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο Ε.Ε. Πιο συγκεκριμένα, οι εθνικές εργοδοτικές οργανώσεις εφοδιάζουν τις εθνικές τους κυβερνήσεις αλλά και απευθείας τα κοινοτικά όργανα με «expert knowledge» και όχι μόνο, η οποία συμβάλλει

3. G. Lehmbruch (1979), «Liberal corporatism and party government», στο *Trends Towards Intermediation*, επ. Ph. Schmitter and G. Lehmbruch, Sage, London· W. Streeck and Ph. Schmitter (1991), «From national corporatism to transnational pluralism; organized interests in the single European market», *Politics and Society*, τ. 19, No 2, σελ. 137.

4. P. Bouwen (2002), *A Comparative Study of Business Lobbying in the European Parliament, the European Commission and the Council of Ministers*, Max-Planck Institute for the Study of Societies, MPIFG Discussion Paper, Köln, σελ. 24.

στη διαμόρφωση των «κανόνων» και στη σύνταξη των ρυθμίσεων των σχετικών με την επιχειρηματική δράση. Χωρίς να ταυτίζεται με την έννοια της επιρροής, θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι η «πρόσβαση» των εργοδοτικών οργανώσεων συμβάλλει στη δημιουργία των απαραίτητων διασυνδέσεων οι οποίες είναι απαραίτητες για τη (συν)διαμόρφωση των θεσμικών κανόνων που αφορούν σε ένα βαθμό τα οργανωμένα συμφέροντα των επιχειρήσεων, μια και η αντίστοιχη «πρόσβαση» των οργανωμένων συμφερόντων της εργασίας περιορίζεται στο ζήτημα της απασχόλησης και δεν αφορά σε ζητήματα γενικότερου οικονομικού σχεδιασμού, και γ) των διαδικασιών ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς⁵. Δηλαδή των νέων συνθηκών δράσης και ανάπτυξης των επιχειρήσεων στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς, καθώς και των νέων όρων συσσώρευσης του κεφαλαίου που στην πραγματικότητα σηματοδοτεί η ευρωπαϊκή ενοποίηση. Με άλλα λόγια, για μια νέα διαδικασία οικονομικής φιλελευθεροποίησης η οποία βασίζεται σε διεθνή μέσα, στο άνοιγμα των εθνικών οικονομιών μέσω μιας διεθνώς διαπραγματεύσιμης επέκτασης των αγορών πέρα από τα εθνικά σύνορα⁶.

Αυτό, όμως, που θα υποστηριχθεί σε αυτήν τη μελέτη είναι ότι σημαντική συμβολή στην ενίσχυση των εργοδοτικών οργανώσεων είχε και ένας ακόμη παράγοντας. Πρόκειται για τις νέες μορφές δράσης του εργατικού συνδικαλισμού, οι οποίες προφανώς αποτελούν σημαντικό στοιχείο ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς. Με άλλα λόγια, η ενίσχυση των εθνικών εργοδοτικών οργανώσεων φαίνεται να σχετίζεται και με ορισμένες δομικές και λειτουργικές αλλαγές που έχουν επέλθει στο «αντίπαλο στρατόπεδο», τον εργατικό συνδικαλισμό. Συγκεκριμένα, η υιοθέτηση από το συνδικαλιστικό κίνημα και συγκεκριμένα από την κορυφαία οργάνωσή του, τη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ), στρατηγικών συναίνεσης, η αποκομματικοποίησή του και η εξ αυτού νομιμοποίηση που το ίδιο λαμβάνει, καθώς επίσης και ο περισσότερο τεχνοκρατικός –επιστημονικά τεκμηριωμένος– και λιγότερο πολιτικός λόγος του έχουν συμβάλει στην ενίσχυση των εργοδοτικών οργανώσεων και στην επέκταση της νομιμοποίησής τους⁷. Με αυτήν την έννοια, οι στρατηγικές επιλογές του συνδικαλιστικού κινήματος σε συνδυασμό με τις αλλαγές στην ηγεσία των εργοδοτών δίνουν την ευκαιρία στις εργοδοτικές οργανώσεις να αποκτήσουν ένα αυξημένο ειδικό βάρος στην κοινωνία και να αναδειχθούν εξέχοντες πολιτικοί συνομιλητές. Μέσω της θεσμικής του αναγνώρισης το συνδικαλιστικό κίνημα,

5. Πιο αναλυτικά για τη σχέση της εσωτερικής αγοράς με τις εργοδοτικές οργανώσεις βλ. Β. Αρανίτου, «Η παράδοξη(;) ενίσχυση του ρόλου των εργοδοτικών οργανώσεων στην Γ' Ελληνική Δημοκρατία» στο Χ. Βερναρδάκης, Η. Γεωργαντάς, Δ. Γράβαρης, Δ. Κοτρόγιαννος (επιμ.), *Τριάντα χρόνια δημοκρατία: Το πολιτικό σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-2004*, Α' τόμος, Αθήνα, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης Πανεπιστημίου Κρήτης και εκδ. Κριτική, σσ. 263-287.

6. G. Taylor - A. Mathers, "The politics of European integration: A European labour movement in the making?" στο *Capital and Class*, Russell Press, London, Autumn 2002, σσ. 39-60.

7. Σχετικά με το θέμα της αποκομματικοποίησης βλ. μεταξύ άλλων D. Gravaris and M. Spourdalakis, "Labor Unions and Welfare Reform in Greece: The Case of Pension Policy (1990-2001)", στο Petmetzidou et al., *The Challenge of Social Policy Reform in the XXI Century: Towards Integrated Systems of Social Protection*, Dulles VA: Bressey's (forthcoming).

συναίνεσε έτσι ώστε ο κάποτε αντίπαλος –ακόμα και εχθρός– να διεισδύσει και να αυξήσει την επιρροή του στην κοινωνία και σε στρατηγικές εθνικές επιλογές.

Την πτυχή αυτή, τη συσχέτιση δηλαδή της ενδυνάμωσης των εργοδοτικών οργανώσεων μέσω –και εκτός των άλλων– της διαφοροποίησης της στρατηγικής του εργατικού συνδικαλισμού όπως αυτός εκφράζεται από την κορυφαία οργάνωσή του, τη ΓΣΕΕ, φιλοδοξεί να φωτίσει η παρούσα μελέτη. Πιο συγκεκριμένα, η εργασία θα επικεντρωθεί στις κορυφαίες εργοδοτικές οργανώσεις (τον ΣΕΒ, την ΕΣΕΕ και τη ΓΣΕΒΕΕ), οι οποίες υπογράφουν και εκ του νόμου την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας, με έμφαση στον ΣΕΒ και κατ' αναλογία στον προνομιακό συνομιλητή του, τη ΓΣΕΕ. Θα επιχειρηθεί να αναδειχθούν τα χαρακτηριστικά εκείνα των εργοδοτικών οργανώσεων που τους επιτρέπουν να διατηρούν στη σημερινή συγκυρία την αποτελεσματικότητά τους, αλλά και να εντοπιστεί με ποιον τρόπο αυτή ενισχύεται από τις αλλαγές στη στρατηγική του εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος. Είναι προφανές ότι η ενίσχυση του ρόλου των ελληνικών εργοδοτικών οργανώσεων δίνει νέα δυναμική όχι μόνο στο σύστημα κοινωνικής εκπροσώπησης της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας, αλλά συμβάλλει και στον εξευρωπαϊσμό του ελληνικού πολιτικού συστήματος.

Οι εργοδοτικές οργανώσεις και το συνδικαλιστικό κίνημα: δύο «αντίστροφες» πορείες

Οι εργοδοτικές οργανώσεις

Κατά την πρώτη περίοδο μετά τη μεταπολίτευση οι εργοδοτικές οργανώσεις αναζητούσαν ουσιαστικά τη νομιμοποίησή τους, η μειωμένη διάσταση της οποίας συνιστούσε βασικό έλλειμμα του ελληνικού πολιτικού συστήματος. Κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου οι εργοδοτικές οργανώσεις αντιμετώπιζονταν με καχυποψία όχι μόνο από την κοινή γνώμη αλλά ακόμη και από τις πρώτες μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις⁸. Η προτεραιότητα της «κοινωνικής ειρήνης», βασική προϋπόθεση για την ένταξή μας στην ΕΟΚ, και οι κρατικοποιήσεις έδιναν το χαρακτήρα στη θέση και το ρόλο των εργοδοτικών οργανώσεων την πρώτη αυτή περίοδο. Έτσι ο ΣΕΒ αντέδρασε στο δεύτερο κύμα των κρατικοποιήσεων της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, με περισσότερο, όμως, έμμεσους και υπαινικτικούς τρόπους (ΕΣΙΠ)⁹, ενώ, λίγο αργότερα προχώρησε σε συμφωνία με τους εργαζομένους για την ψήφιση του πενθημέρου και την 40ωρη εργασία στη βιομηχανία¹⁰.

Η εφαρμογή του σταθεροποιητικού προγράμματος 1985-1987, η υιοθέτηση της

8. K. Lavdas (1997), *The Europeanization of Greece, Interst Politics and the Crises of Integration*, London Macmillan· Γ.Θ. Μαυρογορδάτος (1988), *Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη*, Αθήνα, Οδυσσέας.

9. Σχετικά με το ζήτημα των σχέσεων μεταξύ της διοίκησης του ΣΕΒ και της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ για την περίοδο αυτή βλ. Β. Αρανίτου, *ό.π.* (σημ. 5)· Ο. Lanza και K. Lavdas, (2000), *ό.π.* (σημ. 1), σελ. 222.

10. Η συμφωνία υπογράφηκε στις 29/03/1983 και ίσχυσε από την 1η Απριλίου 1983.

Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (1986), αιχμή της οποίας ήταν η Εσωτερική Αγορά και η αποδοχή και από τη νέα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ ότι το ευρωπαϊκό πρόβλημα συνδεόταν άμεσα με τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων –πάγια θέση του ΣΕΒ– και την ανάγκη ενίσχυσης της Εσωτερικής Αγοράς σηματοδοτούν την έναρξη μιας νέας περιόδου¹¹. Μια περίοδος στην οποία εμφανίζεται η πρώτη μεταστροφή των θέσεων της ακολουθούμενης πρακτικής της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ σε σχέση με τα οργανωμένα εργοδοτικά συμφέροντα.

Σε αυτήν την περίοδο μπορεί πλέον να γίνει λόγος για μια νέα προσπάθεια να λειτουργήσουν κάποια όργανα διαβούλευσης, όπως το Εθνικό Συμβούλιο Ανάπτυξης και Παραγωγικότητας (ΕΣΑΠ) ή ένα Συμβούλιο Εμπειρογνομόνων στο τότε υπουργείο Οικονομικών¹². Παρά, όμως, τη λειτουργία τόσο των οργανώσεων κορυφής όσο και των οργάνων διαβούλευσης, ορθά έχει υποστηριχθεί ότι η συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων είχε περισσότερο έναν “τελετουργικό χαρακτήρα”¹³. Και τούτο διότι οι αυτές θεσμοθετημένες συναντήσεις λειτουργούσαν στην ουσία ενημερωτικά, εφόσον οι συζητήσεις πραγματοποιούνταν μετά τη λήψη των αποφάσεων. Ταυτόχρονα λειτούργησαν και άλλες συναντήσεις “κορυφής”, όπως η διυπουργική συνάντηση για το εμπόριο και την προοπτική του, το Νοέμβριο του 1990, και η συγκρότηση επιτροπής για τη μελέτη των θεμάτων του εμπορίου με σκοπό τη χάραξη μιας μακροπρόθεσμης πολιτικής, οι οποίες δημιουργούν νέες προϋποθέσεις και συνθήκες συνομιλίας με τις εργοδοτικές οργανώσεις¹⁴.

Η υιοθέτηση ενός ποιοτικά νέου και σύγχρονου θεσμικού πλαισίου συλλογικών διαπραγματεύσεων με την ψήφιση του Νόμου 1876/1990 αποτελεί ίσως την απαρχή μιας νέου περιόδου. Πρόκειται για την περίοδο, η οποία συμπίπτει με τη σταδιακή εγκατάλειψη του συγκρουσιακού κλίματος της προηγούμενης περιόδου και την υιοθέτηση της υπογραφής της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας από τους κοινωνικούς εταίρους χωρίς να ακολουθεί προσφυγή στα διαιτητικά δικαστήρια¹⁵. Πέρασαμε έτσι στην πιο πρόσφατη περίοδο, όπου οι εργοδοτικές οργανώσεις μετέχουν πλέον ενεργά στο σχεδιασμό της αναπτυξιακής πολιτικής της ελληνικής οικονομίας. Ως προάγγελος της νέας αυτής περιόδου θα μπορούσε να θεωρηθεί ο σχεδιασμός από

11. Π. Ιωακειμίδης (1990), *Η Ευρώπη σε μεταλλαγή*, Αθήνα, Θεμέλιο.

12. Ανάλογες πρωτοβουλίες έχουμε συναντήσει και στο παρελθόν. Για παράδειγμα, το Σύμβαμα του 1925 (άρθρο 57) περιελάμβανε ένα συμβούλιο των επαγγελματικών οργανώσεων, διά μέσου της επαγγελματικής σύνθεσης της Γερουσίας· επίσης το Συμβούλιο Κοινωνικής Πολιτικής (ΣΚΟΠ) το 1978.

13. Π. Καζάκος (1991), «“Σχέδιο 1992”, Εσωτερικές προσαρμογές και εκπροσώπηση των επαγγελματικών συμφερόντων στην Ελλάδα» στο Π. Καζάκος (επιμ.), *Η Ελλάδα ανάμεσα σε προσαρμογή και περιθωριοποίηση*, Αθήνα, Διάττων, σελ. 61.

14. Δελτία Τύπου ΕΕΣΕ, 09/11/90, αρχείο ΕΕΣΕ.

15. Από 20.494.944 χαμένες ώρες εργασίας και 472 απεργίες, το 1980, παρατηρείται σταδιακή μείωση έτσι ώστε το 1998 να έχουν καταγραφεί 1.515.347 χαμένες ώρες και 38 απεργίες και το 1999, έως το Μάιο, 45.642 χαμένες ώρες εργασίας και 15 απεργίες.

την τότε κυβέρνηση των περιφέρων Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (ΜΟΠ), στο σχεδιασμό των οποίων η συμβολή των εμπειρογνομόνων του ΣΕΒ ήταν καθοριστική. Στη νέα αυτή περίοδο (Σεπτέμβριος 1993) εκπονήθηκε και το κοινωνικό σχέδιο του ΠΑΣΟΚ, το οποίο αναφερόταν ευθέως στην αναγκαιότητα της θεσμοθετημένης συμμετοχής των κοινωνικών εταίρων στον κοινωνικό διάλογο. Η αναγκαιότητα σύγκλισης με την Ε.Ε., αλλά και η υιοθέτηση από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ μιας περισσότερο διαχειριστικής οικονομικής πολιτικής –σύμφωνα με τους ρυθμούς του Μάαστριχτ– προέβλεπαν ως απαραίτητη τη διαβούλευση μαζί τους¹⁶. Τέλος, με την υπογραφή του «Συμφώνου Εμπιστοσύνης Κυβέρνησης - Κοινωνικών Εταίρων για την πορεία προς το 2000» εγκαινιάστηκε από την κυβέρνηση μια νέα μορφή κοινωνικού διαλόγου ευθυγραμμισμένη στις προτεραιότητες της Εσωτερικής Αγοράς, αφού ως βασικό στόχο είχε τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας μέσω της αποτελεσματικότερης λειτουργίας των αγορών και τη δημοσιονομική σταθερότητα η οποία θα πρέπει να επιτευχθεί ακόμη και εάν αυτό σημαίνει περικοπή δημόσιων δαπανών. Το κείμενο περιείχε κοινές διαπιστώσεις αναφορικά με θέματα που σχετίζονταν με την απασχόληση, την ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

Βεβαίως δεν θα πρέπει να παραγνωριστεί η συνολική επιρροή που δέχτηκε το ελληνικό πολιτικό σύστημα από τα νέα δεδομένα της Ε.Ε. Για παράδειγμα, ο θεσμός του κοινωνικού διαλόγου –ο οποίος αποτελούσε κεντρικό χαρακτηριστικό του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου όπως είχε αποφασιστεί από τη Συνθήκη που αναθέτει στην Επιτροπή την αρμοδιότητα να τον προωθεί και να τον υποστηρίζει – επικυρώθηκε επίσημα αρχικά από τη συνθήκη του Μάαστριχτ και στη συνέχεια από τη συνθήκη του Άμστερνταμ¹⁷.

Η δράση των συνδικάτων

Ποια ήταν, όμως, η σχέση του εργατικού κινήματος με τους εργοδότες; Ποιες είναι οι βασικές μορφές δράσης του και επομένως σε τι συνίσταται η διαφοροποίηση που προτείνεται από την παρούσα ανακοίνωση;

16. Μ. Σπουρδαλάκης (1998), «Από το κίνημα διαμαρτυρίας στο νέο ΠΑΣΟΚ» στο Μ. Σπουρδαλάκης (επιμ.), *ΠΑΣΟΚ: Κόμμα-Κράτος-Κοινωνία*, Αθήνα, Εξάντας, σελ. 69.

17. Κ. Lavdas (2005), «Interest Groups in Disjointed Corporatism: Social Dialogue in Greece and European 'Competitive Corporatism'» στο *West European Politics*, Vol. 28, No. 2, 297-316, Routledge, London. Επίσης βλ. Ανακοίνωση της επιτροπής: «Ο ευρωπαϊκός κοινωνικός διάλογος, δύναμη εκσυγχρονισμού και αλλαγής», Πρόταση απόφασης του συμβουλίου για τη θέσπιση τριμερούς κοινωνικής συνόδου κορυφής για τη μεγέθυνση και την απασχόληση, Βρυξέλλες 26/06/02, COM (2002), 341 τελικό· Ν. Μούσης (1999), *Ευρωπαϊκή Ένωση Δίκαιο-Οικονομία-Πολιτική*, Παπαζήσης, Αθήνα· Β. Αρανίτου (2002), «Η εκπροσώπηση των εργοδοτικών / επιχειρηματικών οργανώσεων. Οι εθνικές οργανώσεις στη δυναμική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, Αφιέρωμα: *Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως πολιτικό σύστημα*, Αθήνα, Θεμέλιο, σσ. 87-106.

1974-1989

Από τη μεταπολίτευση μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980 το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα βρισκόταν σε μια διαδικασία ανασύνταξης. Στο πεδίο της ΓΣΕΕ δινόταν πραγματικά η μάχη του εκδημοκρατισμού αφού αρχικά οι πρώτες κυβερνήσεις της ΝΔ συνέχισαν σε μεγάλο βαθμό την πολιτική του διορισμού των διοικήσεων. Ενώ η μετάβαση έγινε με ηπιότερες σε σχέση με το παρελθόν μεθόδους, το κίνημα παρέμεινε ελεγχόμενο με συνεχείς προσφυγές στα δικαστήρια, ενώ συχνά πολλές παρατάξεις αποχωρούσαν πριν, μετά ή και κατά τη διάρκεια των συνεδρίων. Η πορεία αυτή συνεχίστηκε μέχρι το 1989 οπότε και «για πρώτη φορά μετά τον εμφύλιο πόλεμο σχηματίστηκε αιρετή διοίκηση αντιπροσωπευτική από όλες τις παρατάξεις»¹⁸. Παράλληλα, και ανεξάρτητα από τη δράση της ΓΣΕΕ, αμέσως μετά τη μεταπολίτευση εμφανίζεται το ανεξάρτητο κίνημα του εργοστασιακού συνδικαλισμού. Ασκώντας επί της ουσίας σημαντική κριτική στην καπιταλιστική οργάνωση της παραγωγής και στους εργοδότες, ο εργοστασιακός συνδικαλισμός επέδειξε μαχητικότητα με «άγριες» απεργίες, καταλήψεις εργοστασίων, αλλά ακόμη και καταλήψεις δρόμων¹⁹. Θα μπορούσε να γίνει λόγος για ένα πρωτοφανές ξέσπασμα του εργατικού κινήματος με κινητήρια δύναμη τα βιομηχανικά εργοστασιακά σωματεία, τις οργανώσεις των οικοδόμων²⁰. Στόχος των εργαζομένων ήταν να αποκατασταθούν οι συνδικαλιστικές ελευθερίες, να προστατευτεί το εργατικό εισόδημα που χανόταν λόγω του ραγδαία ανερχόμενου πληθωρισμού, να συγκροτηθεί ένα σοβαρό κράτος πρόνοιας και, σε ορισμένες περιπτώσεις, να δημιουργηθούν θεσμοί εργατικού ελέγχου, συμμετοχής και αυτοδιαχείρισης. Οι απεργοί υπερτριπλασιάστηκαν και από 352.000, το 1975, έφτασαν τους 1.289.000 το 1976. Κύριο χαρακτηριστικό της περιόδου ήταν οι απεργίες διαρκείας (πάνω από 1 μήνα), με πιο σημαντική την πολιτική πανελλαδική απεργία του Μάη ενάντια στο «Νόμο 330»²¹. Μεταξύ 1981 και 1985, με την ψήφιση του Ν.

18. Γ. Κουκουλές, (1997), «Αναδρομή σε ένα Αμφιλεγόμενο Παρελθόν» στο Κ. Κασσιμάτη (επιμ.), *Το Ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα στο τέλος του 20ού αιώνα*, Gutenberg, Αθήνα, σσ. 25-84.

19. Γ. Κουκουλές - Τζαννετάκος (1986), *Συνδικαλιστικό Κίνημα 1981-1986. Η μεγάλη ευκαιρία που χάθηκε*, Οδυσσέας, Αθήνα 1986· *Αυτόνομη Πρωτοβουλία Πολιτών* (1986), *Αυτοί οι αγώνες συνεχίζονται, δεν εξαγοράζονται, δεν δικαιώθηκαν*, Αθήνα.

20. Για την περίπτωση της μετάβασης από τη δικτατορία στη δημοκρατία και τις ευκαιρίες του εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος, βλ. Στ. Ζαμπαρλούκου (1996), «Συνδικαλιστικό κίνημα και κρατικός παρεμβατισμός στη μεταπολιτευτική Ελλάδα: Μια συγκριτική προσέγγιση» στο Χ. Λυριντζής - Η. Νικολακόπουλος και Δ. Σωτηρόπουλος (επιμ.), *Κοινωνία και πολιτική: Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-1994*, Αθήνα, Θεμέλιο, σσ. 91-118. Βλ. επίσης Σ. Ζαμπαρλούκου (1997), *Κράτος και εργατικός συνδικαλισμός στην Ελλάδα, 1936-90: Μια συγκριτική προσέγγιση*, Αθήνα, Σάκκουλας.

21. Οι απεργίες στη «Νάσιοναλ Καν», στη «Μάδεμ Λάκο», στην «AMIANITIT», στην «Κεραφίνα», στη «Θεσσαλική» και αλλού, καθώς και η δημιουργία των συντονιστικών επιτροπών κατά κλάδο, πόλη και περιφέρεια έδειξαν ότι μια νέα μορφή εργατικού συνδικαλισμού γεννιόταν στην Ελλάδα. Βλ. τη μελέτη των Ν. Μανίκα & Μ. Χαραλαμπίδη (1984), *Για ένα νέο συνδικαλιστικό κίνημα*, Αθήνα, εκδ. Αλέτρι, ιδίως σσ. 11-24.

1264/1982 που θεωρήθηκε κατάκτηση για το εργατικό κίνημα, οι απεργιακές κινητοποιήσεις ήταν μειωμένες σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Η νέα κυβέρνηση χορήγησε αρκετά υψηλές αυξήσεις στους κατώτερους μισθούς, τα κατώτατα ημερομίσθια και τις συντάξεις, ενώ μειώθηκαν οι ώρες εργασίας σε 40 εβδομαδιαίως (βλ. υποσημείωση 10). Επίσης αυξήθηκε σε τέσσερις εβδομάδες μετ' αποδοχών η ετήσια άδεια και δημιουργήθηκαν ταμεία επικουρικής σύνταξης σε κλάδους όπου δεν υπήρχαν²².

Παράλληλα, στις αρχές της δεκαετίας του 1980 εμφανίζεται το ομοσπονδιακό κίνημα στις τράπεζες και στις επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, το οποίο ακόμη και μετά την κυβερνητική αλλαγή του 1981 προχώρησε σε σημαντικές κινητοποιήσεις όπως μακράς διάρκειας απεργίες (π.χ. τραπεζικός τομέας). Ιδιαίτερα μετά την εκπόνηση του σταθεροποιητικού προγράμματος 1985-1987, τη σκυτάλη της δραστηριοποίησης του συνδικαλιστικού κινήματος παίρνουν οι εργαζόμενοι του ευρύτερου δημόσιου τομέα και των τραπεζών, ακόμη και των δημοσίων υπαλλήλων όπως οι εκπαιδευτικοί. Μαζικές δευτεροβάθμιες ομοσπονδίες συντονίζουν τη δράση τους (16 συνεργαζόμενες ομοσπονδίες ΟΛΜΕ, ΔΟΕ, ΙΓΜΕ, ΓΕΝΟΠ-ΔΕΗ), ενώ οι διαφωνούντες συνδικαλιστές του ΠΑΣΟΚ διαγράφηκαν και από το κόμμα και από τη συνδικαλιστική παράταξη²³. Πάνω από 500 συνδικαλιστικά στελέχη και επτά μέλη της ηγεσίας συγκαταλέγονται στον αριθμό αυτών που έφυγαν συνολικά. Δημιουργήθηκε έτσι μια σημαντική κρίση, η οποία είχε ως κατάληξη τη δημιουργία μιας νέας συνδικαλιστικής παράταξης από διαγραμμένα μέλη της ΠΑΣΚΕ, τη ΣΣΕΚ²⁴.

1990-2005 μέχρι σήμερα

Όμως από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 παρατηρείται μια σημαντική μεταβολή στις μεθόδους δράσης του εργατικού συνδικαλισμού και στην Ελλάδα. Έχει προηγηθεί η πτώση των καθεστώτων του *υπαρκτού σοσιαλισμού* και μια νέου τύπου αντεπίθεση του κεφαλαίου, η οποία απειλεί παραδοσιακές κατακτήσεις των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών δικαιωμάτων των εργαζομένων και η οποία εμφανίζεται παράλληλα με τις προκλήσεις της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, σημείο καμπής στην ελληνική περίπτωση φαίνεται να αποτελεί ο νέος Νόμος 1876/1990 που αφορά *στις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις*, ο οποίος εισάγει μια νέα αντίληψη για τις συλλογικές διαπραγματεύσεις και τις συλλογικές διαφορές εργασίας σε σχέση με τον προϊσχύοντα Ν. 3239/1955. Περνάμε έτσι από μια μακρά περίοδο «υποχρεωτικής διαιτησίας» σε μια περίοδο η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί περίοδος «υπο-

22. Βλ. Σπ. Σακελλαρόπουλος (2001), *Η Ελλάδα στη Μεταπολίτευση: Πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις 1974-1988*, Αθήνα, εκδ. Λιβάνη, σσ. 394-397.

23. Θ. Τσακίρης (2004), «Κράτος-κόμμα-συνδικάτα: Μεταξύ ενσωμάτωσης και αμφισβήτησης», στο Μ.Σπουρδαλάκης (επιμ.) *Κοινωνική αλλαγή στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα, Έκδοση Ιδρύματος Σ. Καραγιώργα, σσ. 177-240.

24. Βλ. Γ. Κουκουλές (1997), *ό.π.* (σημ.18), σσ. 25-84, και Θ. Τσακίρης (2004), *ό.π.* (σημ. 23), σσ. 177-240.

χρεωτικής διαπραγμάτευσης». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο νόμος αυτός ψηφίστηκε επί Οικουμενικής Κυβέρνησης και με τη σύμφωνη γνώμη όλων των κομμάτων, της ΓΣΕΕ και των εργοδοτών. Η ψήφιση του νόμου αυτού σηματοδοτεί επίσης και τη συμμετοχή εκπροσώπων της ΓΣΕΕ και των εργοδοτικών οργανώσεων αντίστοιχα σε μια σειρά από όργανα διαβούλευσης, εκπροσώπησης και συμμετοχής. Τέθηκε έτσι η βάση:

- Για τη δημιουργία του ΛΑΕΚ, ενός αυτόνομου λογαριασμού, του οποίου τη διαχείριση και χρηματοδότηση έχουν αναλάβει αποκλειστικά οι κοινωνικοί εταίροι (ΕΓΣΕΕ 1993).
- Τη ρύθμιση θεμάτων ισότητας σε θεσμικό επίπεδο, όπου η ΕΓΣΕΕ συνιστά πρότυπο (πilotικό μοντέλο) για κλαδικές συμβάσεις, ιδιαίτερα σε θέματα αδειών γονικής άδειας ανατροφής, μειωμένου ωραρίου για γονείς μικρών παιδιών και αδειών μητρότητας, μερικής απασχόλησης και σεξουαλικής παρενόχλησης στον εργασιακό χώρο (ΕΓΣΕΕ 1993).
- Τη σύσταση του ΕΛΙΝΥΑΕ (Ινστιτούτο Υγιεινής και Ασφάλειας της Εργασίας), το οποίο θα διοικείται ισομερώς από εκπροσώπους των συμβαλλόμενων μερών (ΕΓΣΕΕ 1991-92).
- Τη δημιουργία του ΟΜΕΔ (Οργανισμός Μεσολάβησης και Διαιτησίας)

Η επιλογή της επιστημονικής τεκμηρίωσης, πολιτική που προωθήθηκε σε μεγάλο βαθμό και από τους ευρωπαϊούς εταίρους, υλοποιήθηκε και από τη ΓΣΕΕ, η οποία αρχίζει να αποκτά έναν επιστημονικά τεκμηριωμένο λόγο. Η νέα αυτή επιλογή, η οποία πήρε σάρκα και οστά με τη δημιουργία του ΙΝΕ, οδηγεί συχνά στην άρθρωση πλέον ενός λόγου ο οποίος προτάσσει την «επιστημονική τεκμηρίωση» της πολιτικής διεκδίκησης²⁵. Τον Οκτώβριο του 1993 η νέα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ κατά την αναθεώρηση του πρώτου προγράμματος σύγκλισης στην ΟΝΕ προώθησε την ιδέα του Κοινωνικού Συμβολαίου με τους κοινωνικούς φορείς και επέλεξε αυτό ως βάση διαλόγου για το πρόγραμμα σύγκλισης.

Στο 27ο Συνέδριο, που πραγματοποιήθηκε το 1992, η ΓΣΕΕ εξέφρασε την άποψη ότι «οι αποφάσεις του Μάαστριχτ, όπως επιχειρείται να εφαρμοστούν, αντανακλούν νεοφιλελεύθερες απόψεις»²⁶. Αναγνωρίστηκε επίσης ότι «η Ε.Ε. μετά το Μάαστριχτ οριοθετείται με μεγαλύτερη σαφήνεια και αναμφίβολα δημιουργεί νέα προβλήματα και νέες προτεραιότητες στη δράση των εργαζομένων της Ευρώπης». Παράλληλα η ΓΣΕΕ αντιπαρατέθηκε και άσκησε έντονη κριτική στο πρώτο πρόγραμμα σύγκλισης 1991-1993 καταδικάζοντας την υποστηριζόμενη ερμηνεία της οικονομικής κρίσης με αναφορές σε υπερβολική αύξηση των μισθών και των κοινωνικών δαπανών ως μια προσέγγιση που θέλει να γυρίσει την Ελλάδα πίσω στη δεκαετία του 1960²⁷. Παρ' όλα αυτά, λίγο αργότερα,

25. Το ΙΝΕ (Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ) ιδρύθηκε το 1990.

26. Δ. Λιβιεράτος (1997), *Τα Συνέδρια της ΓΣΕΕ*, Προσκήνιο, Αθήνα, σσ. 142-144.

27. *Ενημερωτικό Δελτίο ΙΝΕ-ΓΣΕΕ*, τεύχος 15, Μάιος 1992, σελ. 3.

τον Ιούλιο του 1994, πραγματοποιήθηκε στην Αλεξανδρούπολη μια κρίσιμη συνεδρίαση του Δ.Σ. της ΓΣΕΕ, όπου συζητήθηκε ο νέος προσανατολισμός της Συνομοσπονδίας και σε σχέση με το ζήτημα του εκσυγχρονισμού του συνδικαλιστικού κινήματος αλλά και για τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό του. Έτσι, στη συνέχεια, στο 28ο συνέδριο της ΓΣΕΕ, ένα από τα δύο ζητήματα τα οποία ήταν στο επίκεντρο των συζητήσεων στο συνδικαλιστικό κίνημα ήταν ο κοινωνικός διάλογος με την κυβέρνηση και τον ΣΕΒ. Μεταξύ Μαΐου και Νοεμβρίου 1997 πραγματοποιήθηκε τριμερής διάλογος για την Ανάπτυξη, την Ανταγωνιστικότητα και την Απασχόληση με κυβερνητική πρωτοβουλία, όπου και αναζητείται η συναίνεση των συνδικάτων για την επέκταση της ευελιξίας στην αγορά εργασίας, χωρίς όμως ιδιαίτερη επιτυχία. Στη συνέχεια υπογράφηκε το «Σύμφωνο Εμπιστοσύνης προς το 2000» (14/11/97), όπου αναπτύσσεται και εμπεδώνεται η επιχειρηματολογία η σχετική με τον «εθνικό στόχο» της ΟΝΕ.

Την ίδια περίοδο σημειώθηκε και μια ακόμη σημαντική εξέλιξη για το μέλλον του συνδικαλιστικού κινήματος. Πρόκειται για την ίδρυση του Πανεργατικού Αγωνιστικού Μετώπου (ΠΑΜΕ) από τις δυνάμεις της ΕΣΑΚ κατά κύριο λόγο με τη συνεπικουρία των λιγοστών συνδικαλιστικών δυνάμεων του ΔΗΚΚΙ, που βεβαίως προκαλεί καταστάσεις διάσπασης του συνδικαλιστικού κινήματος, στο μέτρο που η παράταξη αυτή δείχνει να επιθυμεί να μετεξελιχθεί σε τριτοβάθμιο συνδικαλιστικό φορέα²⁸.

Η διαμόρφωση της συναίνεσης και οι «εθνικοί στόχοι»

Κατά έναν περίεργο τρόπο οι βασικές κατευθύνσεις της κυβερνητικής πολιτικής κατά τη διάρκεια της περιόδου 1990-2004 με άξονα πλέον και τη διαβούλευση με τους κοινωνικούς εταίρους αναδείχθηκαν σε «εθνικούς στόχους», δηλαδή σε στόχους κοινά αποδεκτούς από τους κοινωνικούς εταίρους και άρα *από το σύνολο της κοινωνίας*.

Η ΟΝΕ

Ο στόχος ένταξης της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) αναδείχθηκε σε πρωτεύοντα «Εθνικό Στόχο» και έτσι όλοι εκλήθησαν να κάνουν «θυσίες» για την επίτευξή του. Παρά την επιμονή τόσο της ΓΣΕΕ όσο και της δεξαμενής σκέψης

28. «Το ΠΑΜΕ αποτελεί χώρο ταξικής συσπείρωσης συνδικάτων, συνδικαλιστών, συντονιστικών επιτροπών, επιτροπών αγώνα που παλεύουν συντονισμένα, πανελλαδικά με όρους μαζικού κινήματος. Απέκτησε υπόσταση αλλά και γιατί αποτελείται από μαζικές συνδικαλιστικές οργανώσεις, ομοσπονδίες, Εργατικά Κέντρα, δεκάδες πρωτοβάθμια σωματεία, συνδικαλιστές που ανήκουν στο ΚΚΕ, στο ΔΗΚΚΙ, στην Κομμουνιστική Ανανέωση και άλλα ανένταχτα στελέχη... εκφράζει τα συμφέροντα των εργατοϋπαλλήλων του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, ως ο φορέας που μπορεί να συντονίσει την πάλη τους και να παίξει σοβαρό ρόλο στην ανάπτυξη κοινωνικών συμμαχιών με τα άλλα λαϊκά στρώματα», καθοδηγητικά όργανα και τις κομματικές οργανώσεις, για την ιδεολογική-πολιτική και μαζική πάλη». Στο http://www.rizospastis.gr/app/rizos/suvdiaskepsn_gia_tnv_ergatikn_ta3n/apofasn_workers.html

της, του ΙΝΕ, για πρόκριση της κοινωνικής σύγκλισης, εν τέλει κατά την υπογραφή της ΕΓΣΣΕ του 1998-1999, η πρόταση μεταξύ άλλων της κυβέρνησης για συγκράτηση των αμοιβών στα επίπεδα του πληθωρισμού γίνεται τελικά αποδεκτή. Εργαζόμενοι και εργοδότες «με αίσθημα ευθύνης για τις οικονομικές και τις πολιτικές εξελίξεις» συμφωνούν στο ότι ο εθνικός στόχος πρέπει να επιτευχθεί²⁹.

Η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και των επιχειρήσεων. Η επιχειρηματικότητα

Με τη συμμετοχή των εκπροσώπων της σε όλες τις βαθμίδες του κοινωνικού διαλόγου η ΓΣΕΕ αρχίζει να συζητά πλέον όψεις που σχετίζονται με την πορεία της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και των ελληνικών επιχειρήσεων. Ήδη από το 1983, αλλά με μεγαλύτερη σαφήνεια από το Πανελλήνιο Βιομηχανικό Συνέδριο του 1994 που είχε θέμα τη λευκή Βίβλο για την Ανταγωνιστικότητα, την Ανάπτυξη και την Απασχόληση, ο ΣΕΒ έθεσε πλέον επιτακτικά το θέμα της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Το ζήτημα της επιχειρηματικότητας είτε με τη στενή είτε με την ευρεία του όρου έννοια αναδεικνύεται συχνά ως ένα από τα πρωτεύοντα ζητήματα του διαλόγου. Συνεπώς, τέθηκαν πλέον στο τραπέζι των συζητήσεων ως βασικοί «εθνικοί στόχοι» τα ζητήματα της ανταγωνιστικότητας της εθνικής οικονομίας και της επιχειρηματικότητας. Χαρακτηριστικά, σε ομιλία του το 1997 ο τότε πρόεδρος της ΓΣΕΕ Χρ. Πρωτόπαπας έλεγε ότι «το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα έχει και ρόλο και ευθύνες στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας», «Ο υγιής ανταγωνισμός δεν μπορεί να θεωρείται πλέον απειλή αλλά αναπτυξιακό εργαλείο»³⁰. Στις θέσεις της για την υλοποίηση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Λισαβόνας η ΓΣΕΕ, αφού πρώτα αναγνωρίζει τους στόχους που τέθηκαν «να γίνει η Ευρωπαϊκή Ένωση η πιο ανταγωνιστική και πιο δυναμική οικονομία της γνώσης...»³¹, αναφέρεται στους επιμέρους στόχους με πρώτη την ανταγωνιστικότητα! Προτείνει, λοιπόν, ότι η ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής οικονομίας πρέπει να στηρίζεται στην αύξηση των παραγωγικών δυνατοτήτων με στόχο την ταχύτερη εξυπηρέτηση της ζήτησης και της εμπορίας νέων προϊόντων, στην ποιότητα των προϊόντος, στην ικανότητα της επιχείρησης για διαφοροποίηση στην εξειδίκευση και στην αποτελεσματικότητα των δικτύων και των συνεργασιών μεταξύ των επιχειρήσεων. Παράλληλα, στο ίδιο κείμενο, γίνεται αναφορά στο γενικότερο στόχο του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος, το οποίο πρέπει να υιοθετήσει «τη στρατηγική της ενεργούς παρουσίας και παρέμβασης στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι επιδιώκοντας την ενσωμάτωση της κοινωνικής διάστασης στις οικονομικές διαδικασίες»³².

29. Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας 1998-1999.

30. Χ. Πρωτόπαπας, «Η συμβολή του εργατικού κινήματος στην ανάπτυξη της οικονομίας», στο *Το ελληνικό Συνδικαλιστικό Κίνημα στο Τέλος του 20ού Αιώνα*, επιμ. Κ. Κασσιμάτη, Gutenberg, Αθήνα, 199, σσ. 85-103.

31. Τχ. 89, «Θέσεις της ΓΣΕΕ για την υλοποίηση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Λισαβόνας (20-24/03/200)».

32. Στο ίδιο.

Επομένως, τόσο σε συμβολικό όσο και σε ουσιαστικό επίπεδο μέσω της συναίνεσης και της ανάδειξης σε εθνικούς στόχους μιας σειράς στόχων, οι οποίοι σε πρώτο επίπεδο ήταν επιλογές και προστάγματα των επιχειρήσεων και των συλλογικών οργάνων εκπροσώπησής τους, νομιμοποιούνται κυρίως οι στρατηγικές επιλογές των εργοδοτικών οργανώσεων.

Αντανακλάσεις από την πορεία του ευρωπαϊκού συνδικαλιστικού κινήματος

Οι διαπιστώσεις αυτές δεν φαίνεται να αποτελούν ελληνική πρωτοτυπία. Παρεμφερείς παρατηρήσεις και προβλέψεις έχουν γίνει και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Όπως χαρακτηριστικά διαπιστώνει ο Wolfgang Streeck, «καθώς οι εθνικές εργασιακές σχέσεις σε μια διεθνή οικονομία κατευθύνονται ολοένα και περισσότερο από την αγορά, με τα συμφέροντα για κοινωνική προστασία να επαναπροσδιορίζονται ως συμφέροντα οικονομικής ανταγωνιστικότητας ... τα ταξικά συμφέροντα και η ταξική αλληλεγγύη... αντικαθίστανται από εθνικά συμφέροντα και εθνική αλληλεγγύη»³³. Οι οργανωμένοι πλέον «Κοινωνικοί Εταίροι» (επιχειρήσεις και εργασία) απέκτησαν μέσω του Κοινωνικού Πρωτοκόλλου –το οποίο επισυνάφθηκε στη Συνθήκη του Μάαστριχτ– ένα ρόλο θεσμοθετημένο στη νομοθεσία για την κοινωνική πολιτική σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Παρά το γεγονός ότι η κορυφαία εργοδοτική οργάνωση UNICE φάνηκε να υποχώρησε την τελευταία στιγμή στην υπογραφή αυτής της συμφωνίας –στάση που αιτιολογήθηκε κυρίως εξαιτίας των συσχετισμών του Ευρωκοινοβουλίου (πλειοψηφία των Σοσιαλιστών) και έδωσε αρχικά την εντύπωση μιας «νίκης» της πλευράς της εργασίας–, τα πράγματα δεν ήταν ακριβώς έτσι. Και τούτο διότι η συμφωνία αυτή επανέφερε την κοινωνική πολιτική σε διαδικασία ομόφωνης λήψης αποφάσεων, αυτήν τη φορά μεταξύ κοινωνικών εταίρων, την ίδια στιγμή που μέσα στο Συμβούλιο αυτή επρόκειτο να υπαχθεί, εν μέρει, σε μια ενισχυμένη πλειοψηφική εκλογική διαδικασία³⁴. Σε αυτό το πλαίσιο η συμμετοχή στους θεσμούς και στις διαδικασίες του «Κοινωνικού Διαλόγου», διαδικασία που είναι επικυρίαρχη στους καθοδηγητές του ευρωπαϊκού εργατικού κινήματος, διαμορφώνει μια στρατηγική η οποία όχι μόνο οδηγεί στην εγκατάλειψη της αυτονομίας του, αλλά επιβεβαιώνει την λογική του νεοφιλελευθερισμού μέσω της ενίσχυσης του λεγόμενου «ανταγωνιστικού κορπορατισμού»³⁵.

Επομένως, ενώ κατά τη μεταπολεμική περίοδο, στο πλαίσιο της κεϋνσιανής διευθέτησης, τα συνδικάτα και το εργατικό κίνημα συναινούσαν με αντάλλαγμα την ασφάλεια και τη σταθερότητα του εργασιακού περιβάλλοντος μέσω της διαπραγμάτευσης των μισθών, η νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση του κράτους ανέδειξε μια δομική –

33. W. Streeck (1998), «The internationalization of Industrial Relations in Europe Prospects and problems» στο *Politics & Society*, τόμ. 26, αρ. 4, Δεκέμβριος 1998, σσ. 426-459.

34. Στο ίδιο, σσ. 426-459.

35. M. Rhodes (1998), «Globalization, Labour Markets and Welfare States: A future of 'Competitive Corporatism'» στο M. Rhodes-Y. Meny (επιμ.), *The future of European Welfare: A New Social Contract?* London, Macmillan.

διαφορετική– αλλαγή στην οικονομική διευθέτηση³⁶. Κατά την πρώτη περίοδο οι εργοδοτικές οργανώσεις και οι επιχειρήσεις ήταν αναγκασμένες να αναγνωρίσουν και να συζητήσουν με τα συνδικάτα. Η δε ειρηνική συνύπαρξη βασίστηκε σε ένα ισχυρό εργατικό κίνημα, πάντα εντός των εθνικών πλαισίων, ενώ η ιδεολογική βάση του κοινωνικού συμβολαίου ήταν η διαρκής βελτίωση των όρων εργασίας αλλά και των συνθηκών ζωής της εργατικής τάξης. Επομένως η συναίνεση και όχι η αντιπαράθεση ήταν πλέον ενδεδειγμένη μέθοδος. Όμως, οι ίδιες θεωρίες και αναλύσεις που έδιναν κατά τη μεταπολεμική περίοδο στα συνδικάτα τη δύναμή τους έχουν γίνει τώρα ένα βαρύ φορτίο. Η ιδεολογική παράδοση της «συναίνεσης» οδηγεί τώρα το εργατικό κίνημα σε *αποπλάνηση*. Πίσω από όλα αυτά δεν βρίσκεται τίποτε άλλο παρά η εξελισσόμενη νεοφιλελεύθερη μεταστροφή των κοινωνιών μας. Η Ε.Ε. είναι σήμερα ένας «τόπος» στον οποίο τείνει να θεσμοθετηθεί το νεοφιλελεύθερο οικονομικό και κοινωνικό μοντέλο. Η νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση του κράτους ανέδειξε μια δομική αλλαγή στην οικονομική διευθέτηση, διαφορετική από την κεϋνσιανή επιλογή της πλήρους απασχόλησης στην επιλογή του ελέγχου του πληθωρισμού μέσω της νομισματικής πολιτικής και επιβάλλοντας την πειθαρχία στην εργασία μέσω της ανεργίας και της ανασφάλειας³⁷. Σε αυτό το πλαίσιο η προσέγγιση των «κοινωνικών εταίρων» οδηγεί στο ερώτημα που με διαφορετικό τρόπο θέτει ο Richard Hayman όταν αναρωτιέται: «Πώς είναι δυνατόν τα συνδικάτα να λειτουργήσουν ως εκπρόσωποι μιας τάξης όταν κύριο μέλημά τους είναι οι βελτιώσεις του ίδιου του καπιταλιστικού συστήματος περισσότερο από την αντιπαράθεση με τους εργοδότες και την πρόταση του οράματος του σοσιαλισμού;»³⁸

Συμπεράσματα

Στο άρθρο αυτό έγινε μια προσπάθεια να καταδειχθεί ότι η ενίσχυση του θεσμικού ρόλου των εργοδοτικών οργανώσεων στην Ελλάδα από τη δεκαετία του 1990 μέχρι σήμερα, πέρα, φυσικά, από την ηγεμονική κατίσχυση των αγοραίων-καπιταλιστικών αξιών, συνδέεται άμεσα και με τη διαφοροποίηση της στάσης του παραδοσιακού τους αντιπάλου, των συνδικάτων. Όπως φάνηκε, η ενίσχυση των εθνικών εργοδοτικών οργανώσεων φαίνεται να σχετίζεται με ορισμένες δομικές και λειτουργικές αλλαγές που έχουν επέλθει στη δράση των συνδικάτων. Πρόκειται για την υιοθέτηση από το συνδικαλιστικό κίνημα και συγκεκριμένα από την κορυφαία οργάνωσή του, τη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ), στρατηγικών συναίνεσης, καθώς επίσης και ενός περισσότερο τεχνοκρατικού και λιγότερο πολιτικού λόγου, ο οποίος δεν παύει όμως να είναι επιστημονικά τεκμηριωμένος. Ταυτόχρονα με την αποκομματικοποίησή του και τη

36. L. Panitch (1981), «Trade unions and the capitalist state», *New Left Review*, No 125.

37. L. Panitch (2001), «Reflections on Strategy for Labour», *Socialist Register*, London, Merlin.

38. R. Hayman (2002), *Understanding European Trade Unionism: Between Market, Class & Society*, London, Sage.

νομιμοποίηση που το ίδιο λαμβάνει, φαίνεται ότι το συνδικαλιστικό κίνημα, όπως αυτό εκφράζεται από την κορυφαία του οργάνωση, τη ΓΣΕΕ, έχει συμβάλει στην επέκταση της νομιμοποίησης των εργοδοτικών οργανώσεων.

Βεβαίως, η αιτιολόγηση της ενίσχυσης των εργοδοτικών οργανώσεων δεν μπορεί να στηριχθεί μόνο στο αποτέλεσμα της αλλαγής της στάσης του εργατικού κινήματος. Τουναντίον συνδέεται άμεσα με το προϊόν της βελτίωσης των σχέσεων των εθνικών με τις αντίστοιχες υπερεθνικές οργανώσεις, με την αύξηση της πρόσβασης των οργανώσεων σε βασικά θεσμικά όργανα της Ε.Ε., όπως και με την εμπέδωση των αποτελεσμάτων της λειτουργίας της Εσωτερικής Αγοράς. Έτσι, οι εργοδοτικές οργανώσεις στην Ελλάδα έχουν αναπτύξει θεσμούς και όργανα διαχείρισης, ανάπτυξης και διάχυσης της πληροφορίας και της γνώσης και μπορούν να ανταποκριθούν στην «ανάγκη» για τεκμηριωμένη επεξεργασία εξειδικευμένης γνώσης σχετικά με ζητήματα που αφορούν πτυχές επιχειρηματικής δράσης και που αποτελούν συγχρόνως αντικείμενο νομοθετικών ρυθμίσεων, κάτι που φαίνεται να αποτελεί και ζητούμενο κυβερνητικών πολιτικών σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Επιπρόσθετα, κατά τη διάρκεια της περιόδου 1990-2004, οι βασικές κατευθύνσεις της κυβερνητικής πολιτικής –η οποία ως βασικό άξονα είχε τη διαβούλευση με τους κοινωνικούς εταίρους– αναδείχθηκαν σε «εθνικούς στόχους», δηλαδή σε στόχους κοινά αποδεκτούς από τους κοινωνικούς εταίρους και άρα από το σύνολο της κοινωνίας. Για την επίτευξη των στόχων αυτών ο ρόλος και η συμβολή του συνδικαλιστικού κινήματος ήταν καθοριστική. Ο στόχος ένταξης της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) αναδείχθηκε σε πρωτεύοντα «εθνικό στόχο» και έτσι όλοι εκλήθησαν να κάνουν «θυσίες» για την επίτευξή του. Η επίτευξη του στόχου αυτού, όπως διατυπώνεται με κάθε ευκαιρία, συνδέεται άμεσα με την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων, η δε προσπάθεια για την άρση των όποιων εμποδίων των συναλλαγών που επιβάλλει το πνεύμα της Εσωτερικής Αγοράς αποζητά συχνά, στο πλαίσιο των χωρών-μελών, το λόγο και τη νομιμοποίηση που προέρχεται από τις εθνικές εργοδοτικές οργανώσεις.

Επομένως, τόσο σε συμβολικό όσο και σε ουσιαστικό επίπεδο, μέσω της συναίνεσης και της ανάδειξης σε εθνικούς στόχους μιας σειράς από στόχους οι οποίοι ήταν σε πρώτο επίπεδο επιλογές και προστάγματα των επιχειρήσεων, νομιμοποιούνται τόσο οι στρατηγικές επιλογές των εργοδοτικών οργανώσεων όσο και οι ίδιες αυτές οι οργανώσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανακοίνωση της Επιτροπής: «Ο ευρωπαϊκός κοινωνικός διάλογος, δύναμη εκσυγχρονισμού και αλλαγής», Πρόταση απόφασης του συμβουλίου για τη θέσπιση τριμερούς κοινωνικής συνόδου κορυφής για τη μεγέθυνση και την απασχόληση, Βρυξέλλες 26/06/02, COM(2002), 341 τελικό.
- Αρανίτου, Β. (2002), «Η εκπροσώπηση των εργοδοτικών / επιχειρηματικών οργανώσεων. Οι εθνικές οργανώσεις στη δυναμική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής*

- Επιστήμης, Αφιέρωμα: Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως πολιτικό σύστημα, Θεμέλιο, Αθήνα, σσ. 87-106.
- Αρανίτου, Β., «Η παράδοξη (:) ενίσχυση του ρόλου των εργοδοτικών οργανώσεων» στο Γ. Κοντογιώργης, Κ. Λάβδας, Μ. Μενδρινού και Δ. Χρυσόχου (επιμ.) *Τριάντα χρόνια δημοκρατίας: Το πολιτικό σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-2004*. Β' Τόμος, Αθήνα, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης Πανεπιστημίου Κρήτης και εκδ. Κριτική, σσ. 263-287.
- Bouwen, P. (2002), *A Comparative Study of Business Lobbying in the European Parliament, the European Commission and the Council of Ministers*, Max-Planck Institute for the Study of Societies, MPIFG Discussion Paper, Köln, σελ. 24.
- Clogg, R. (1981), *Greece in the 1980s*, Macmillan, Λονδίνο.
- Clogg, R. (1991), *Greece 1980-89: The populist decade*, Macmillan, Λονδίνο.
- Ebbinghaus, B. and J. Visser (1999), «When Institutions Matter. Union Growth and Decline in Western Europe, 1950-95», στο *European Sociological Review* 15(2), σσ. 135-158.
- Gravaris, D. and M. Spourdalakis, «Labor Unions and Welfare Reform in Greece: The Case of Pension Policy (1990-2001)», στο Petmetzidou et al., *The Challenge of Social Policy Reform in the XXI Century: Towards Integrated Systems of Social Protection*, Dulles VA, Bressey's (forthcoming).
- Ζαμπαρλούκου, Στ. (1996), «Συνδικαλιστικό κίνημα και κρατικός παρεμβατισμός στη μεταπολιτευτική Ελλάδα: Μια συγκριτική προσέγγιση» στο Λυριντζής, Χ. - Η. Νικολακόπουλος και Δ. Σωτηρόπουλος (επιμ.), *Κοινωνία και πολιτική: Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-1994*, Αθήνα, Θεμέλιο, σσ. 91-118.
- Ζαμπαρλούκου, Σ. (1997), *Κράτος και εργατικός συνδικαλισμός στην Ελλάδα, 1936-90: Μια συγκριτική προσέγγιση*, Αθήνα, Σάκκουλας.
- ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, «Θέσεις της ΓΣΕΕ για την υλοποίηση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Λισαβόνας (20-24/03/2000)», Τεύχος 89, Αθήνα.
- Ιωακειμίδης, Π. (1990), *Η Ευρώπη σε μεταλλαγή*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Καζάκος, Π. (1991), «"Σχέδιο 1992", Εσωτερικές προσαρμογές και εκπροσώπηση των επαγγελματικών συμφερόντων στην Ελλάδα» στο Π. Καζάκος (επιμ.), *Η Ελλάδα ανάμεσα σε προσαρμογή και περιθωριοποίηση*, Διάττων, Αθήνα, σελ. 61.
- Κουκουλές, Γ. - Τζαννετάκος, Β. (1986), *Συνδικαλιστικό Κίνημα 1981-1986. Η μεγάλη ευκαιρία που χάθηκε*, Οδυσσέας, Αθήνα.
- Κουκουλές, Γ. (1997), «Αναδρομή σε ένα Αμφιλεγόμενο Παρελθόν» στο Κασσιμάτη, Κ. (επιμ.), *Το Ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα στο τέλος του 20ού αιώνα*, Gutenberg, Αθήνα, σσ. 25-84.
- Kritsantonis, N.D. (1998), «Greece: the maturing of a system» στο Ferner, A. & R. Hyman (eds.), *Changing Industrial Relations in Europe*, Oxford, Blackwell, σσ. 504-528.
- Lanza, O. και K. Lavdas (2000), «The disentanglement of interest politics: Business associability, the parties and policy in Italy and Greece», στο *European Journal of Political Research*, τχ. 37, Kluwer Academic Publishers, Ολλανδία, σσ. 203-235.
- Lavdas, K. (2005), «Interst Groups in Disjointed Corporatism: Social Dialogue in Greece and European 'Competitive Corporatism'» στο *West European Politics*, Vol. 28, No. 2, 297-316, Routledge. London.
- Lavdas, K. (1997), *The Europeanization of Greece. Interst Politics and the Crises of Integration*, London Macmillan, 1997.
- Lehmbruch, G. (1979), «Liberal corporatism and party government», στο *Trends Towards Intermediation*, επ. Ph. Schmitter and G. Lehmbruch, Sage, London.

- Λιβιεράτος, Δ. (1997), *Τα Συνέδρια της ΓΣΕΕ*, Προσκήνιο, Αθήνα, σσ. 142-144.
- Μανίκας Ν. & Μ. Χαραλαμπίδης (1984), *Για ένα νέο συνδικαλιστικό κίνημα*, Αθήνα, εκδ. Αλέτρι, ιδίως σσ. 11-24.
- Μαυρογορδάτος, Γ.Θ. (1988), *Μεταξύ Πιτυοκάμπης και Προκρούστη*, Οδυσσέας, Αθήνα.
- Μουζέλης, Ν. (2002), *Για έναν εναλλακτικό τρίτο δρόμο. Αναστοχαστικός εκσυγχρονισμός και τα αδιέξοδα της σκέψης του Α. Giddens*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Μούσης, Ν. (1999), *Ευρωπαϊκή Ένωση Δίκαιο-Οικονομία-Πολιτική*, Παπαζήσης, Αθήνα.
- Panitch, L. (1981), «Trade Unions and the Capitalist State», *New Left Review*, No. 125.
- Panitch, L. (2001) «Reflections on Strategy for Labour», *Socialist Register*, London, Merlin.
- Πρωτόπαπας, Χ. (1999), «Η συμβολή του εργατικού κινήματος στην ανάπτυξη της οικονομίας», στο Κ. Κασσιμάτη (επιμ.), *Το ελληνικό Συνδικαλιστικό Κίνημα στο Τέλος του 20ού Αιώνα*, Gutenberg, Αθήνα, σσ. 85- 103.
- Rhodes, M. (1998), «Globalization, Labour Markets and Welfare States: A future of "Competitive Corporatism"» στο Μ. Rhodes-Υ. Meny (επιμ.), *The future of European Welfare: A New Social Contract?* London, Macmillan.
- Σακελλαρόπουλος, Σπ. (2001), *Η Ελλάδα στη Μεταπολίτευση: Πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις 1974-1988*, Αθήνα, εκδ. Λιβάνη, σσ. 394-397.
- Σπυρδαλάκης, Μ. (1998), «Από το κίνημα διαμαρτυρίας στο νέο ΠΑΣΟΚ» στον συλλογικό τόμο *ΠΑΣΟΚ Κόμμα-Κράτος-Κοινωνία*, Εξάντας, Αθήνα, σελ. 69.
- Streeck, W, and Ph. Schmitter (1991), «From national corporatism to transnational pluralism: organized interests in the single European market», *Politics and Society*, τ. 19, no 2, σελ. 137.
- Streeck, W. (2000), «Europeanizing Business Associations: Aiming at a Moving Target», *The Effectiveness of EU Business Associations*, Βρυξέλλες.
- Streeck, W. (1998), «The internationalization of Industrial Relations in Europe Prospects and problems» στο *Politics & Society*, τόμ. 26, αρ. 4, Δεκέμβριος 1998, σσ. 426-459.
- Taylor, G.-A. Mathers (2002), «The politics of European integration: A European labour movement in the making?» *Capital and Class*, Russell Press, London.
- Τσακίρης, Θ. (2004), «Κράτος-κόμμα-συνδικάτα: Μεταξύ ενσωμάτωσης και αμφισβήτησης» στο Σπυρδαλάκης Μ. (επιμ.), *Κοινωνική αλλαγή στη σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα, Έκδοση Ιδρύματος Σ. Καραγιωργα, σσ. 177-240.
- Hayman, R. (2002), *Understanding European Trade Unionism: Between Market, Class & Society*, London.
- Χαραλάμης, Δ. (1989), *Πελατειακές σχέσεις και λαϊκισμός. Η εξωθεσμική συναίνεση στο ελληνικό πολιτικό σύστημα*, Εξάντας, Αθήνα.
- Δελτία Τύπου ΕΕΣΕ, 09/11/90, αρχείο ΕΕΣΕ.
- http://www.rizospastis.gr/app/rizos/suvdiaskepsn_gia_tnv_ergatikn_ta3n/apofasn_workers.html